

به نام خداوند جان و خرد

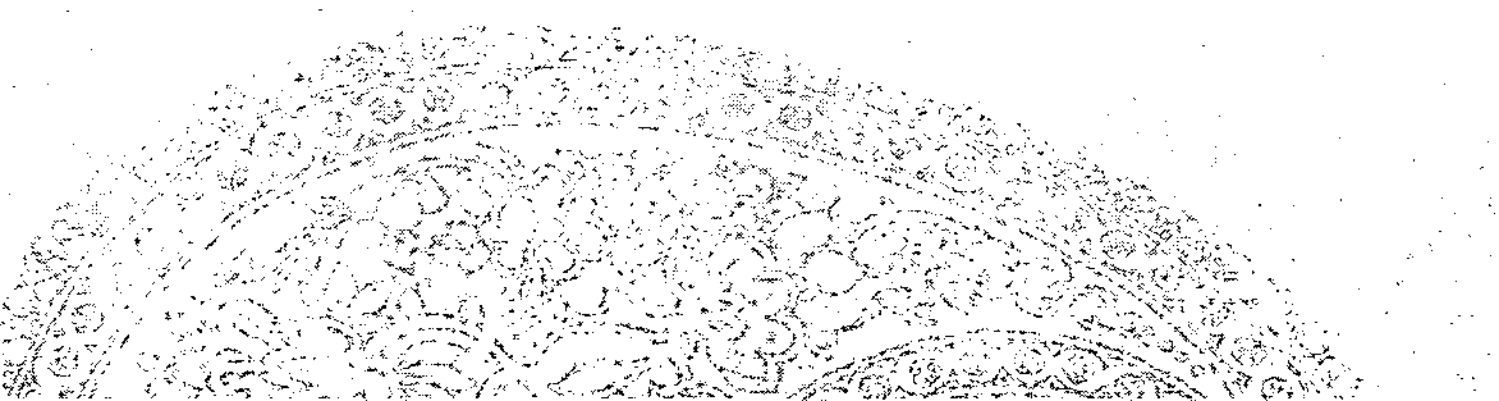
مرکز تحقیقات اخلاق و تاریخ پزشکی
دانشگاه علوم پزشکی تهران

دانشگاه علوم پزشکی
و خدمات بهداشتی درمانی تهران
دانشکده طب سنتی

پزشکی و آموزش آن در ایران

دکتر شمس شریعت تربقان
استاد دانشگاه علوم پزشکی تهران

مرکز تحقیقات اخلاق و تاریخ پزشکی
دانشگاه علوم پزشکی تهران

دانشگاه علوم پزشکی
و خدمات بهداشتی درمانی تهران
دانشکده طب سنتی

نام کتاب:	پزشکی و آموزش آن در ایران
گردآوری و تألیف:	دکتر شمس شریعت تربقان
ناشر:	چوگان با همکاری مرکز تحقیقات اخلاق و تاریخ پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران
نوبت چاپ:	اول/ ۱۳۹۰
شمارگان:	۵۰۰ جلد
قیمت:	۲۴۰۰۰۰ ریال
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۵۶۸۲-۸۹-۵
تلفن:	۶۶۴۰۶۴۷۷-۰۹۱۲۳۵۹۱۴۴۴
سرشناسه:	شریعت تربقان، شمس، ۱۳۰۵-
عنوان و نام پدیدآورنده:	پزشکی و آموزش آن در ایران / شمس شریعت تربقان؛ [به سفارش] مرکز تحقیقات اخلاق و تاریخ پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران . تهران: چوگان؛ دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران، ۱۳۸۹
مشخصات نشر:	۶۷۶ ص
مشخصات ظاهری:	۹۷۸-۹۶۴-۵۶۸۲-۸۹-۵
شابک:	فیب
وضعیت فهرست نویسی:	آموزش پزشکی - ایران
موضوع:	دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران
شناسه افزوده:	دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران. مرکز تحقیقات اخلاق و تاریخ پزشکی
شناسه افزوده:	۱۳۸۸ ۴۳ ش RJ/۸۱۷/۱۶
رده بندی کنگره:	۶۱۰/۷۰۵۵
رده بندی دیویی:	۱۶۹۱۹۴۰
شماره کتابشناسی ملی:	

بسمه تعالی

دانشگاه عرصه‌ی آموزش، پژوهش، نوآوری و تربیت نیروهای بافضیلت و کارآمد برای پیشبرد اهداف ملی، ارتقاء کیفیت زندگی و درخشش علمی میهن سرفراز ماست که به یاری پروردگار متعال و به مدد تلاش استادان و دانشجویان و نیز مدیران و کارکنان متعهد، دانشمند و تلاشگر ما تحقق خواهد یافت.

سهمی که فرهیختگان مسلمان و دانشمندان سرزمین ما، در شکل‌گیری و بالندگی تمدن عظیم اسلامی در طول ۱۴ قرن گذشته داشته‌اند، به‌گونه‌ای که قرن‌ها جایگاه والای مرجعیت علمی جهان را داشته‌اند، قابل ستایش است. حتی سهمی که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در پیدایش تمدن ملل دیگر و پیشرفت‌های شگرف چند قرن اخیر داشته‌اند غیرقابل انکار و فراموشی است.

بازنگری در میراث عظیم علمی گذشته‌ی پرافتخار تمدن اسلام و ایران، نه تنها واپس‌گرایی و ساده‌اندیشی نیست، بلکه علاوه بر آن که هنوز گنج‌های ناشناخته و گوهرهای ناسفته‌ی بسیاری را در بردارد، به‌گونه‌ای که علی‌رغم همه‌ی پیشرفت‌های سریع علمی، سخن‌های ناشنیده و تجارب گران‌سنگ فراوانی را به پژوهشگران زمان ما، سخاوتمندانه عرضه می‌کند، با دمیدن روح اعتماد به‌نفس و تلقین اندیشه‌ی خودباوری و توانمندی، زمینه‌های نوینی را در حرکت علمی و جنبش‌آفرینی نزد دانش‌پژوهان زمان می‌گشاید؛ از این رو، دانشگاه علوم پزشکی تهران مفتخر است که در عین برخورداری از عالی‌ترین مراتب علمی، اساتید شایسته، کارشناسان و پژوهشگران دانشجویان برگزیده و ممتاز و حضور فعال و جدی در عرصه علم و فناوری‌های در نوین و نقش تأثیرگذار در تولیدات علمی جهانی در کشور و منطقه، احیاء میراث عظیم علمی دیرینه را با نشر برخی آثار گزیده و فراهم کردن شرایط تحقیقات ویژه در آن‌ها در برنامه‌ی فعالیت‌های انتشاراتی خود دارد و امیدوار است از این دریچه نیز راه‌هایی برای دستیابی ایران سربلند، به افق روشن نیل به جایگاه شایسته علمی بگشاید.

کتابی که پیش رو دارید حاصل تلاش ارزشمند چندین ساله یکی از برجسته‌ترین اساتید دانشگاه علوم پزشکی تهران می‌باشد که علاوه بر جایگاه رفیع علمی در حوزه تخصصی حرفه‌ای خود در رشته آسیب‌شناسی، دغدغه‌های پژوهشی جدی در حوزه‌های علوم انسانی خصوصاً تاریخ و اخلاق پزشکی داشته و دارند. حقیقتی که از آثار ارزشمند علمی ایشان در سال‌های اخیر و فعالیت مسئولانه ایشان در موزه ملی تاریخ علوم پزشکی نمایان است.

اینجانب به عنوان یکی از دانش آموختگان و معلمان این مدرسه پرافتخار، خود را موظف به آشنایی با پیشینه افتخار آمیز آموزش پزشکی به طور عام و آموزش در دانشگاه علوم پزشکی به طور خاص می‌بینم. امر مهمی که استاد فرزانه جناب آقای دکتر شمس شریعت تربقان به نحو شایسته ای آن را گردآورده اند.

از خداوند متعال سلامتی و طول عمر با برکت ایشان را مسئلت نموده و مطالعه این کتاب را به تمامی دوستداران فرهنگ اصیل اسلامی ایرانی خصوصا جامعه پزشکی توصیه می‌نمایم.

دکتر باقر لاریجانی

رئیس دانشگاه علوم پزشکی تهران

www.ketab.ir

فهرست

۷	پیشگفتار
	فصل اول
۱۱	آموزش پزشکی قبل از اسلام
	فصل دوم
۶۵	دانشگاه گندی شاپور
	فصل سوم
۸۳	آموزش پزشکی از آغاز اسلام در ایران
	فصل چهارم
۱۱۹	استادان و پزشکان نام‌آور دوران پس از اسلام
	فصل پنجم
۲۰۵	دارالفنون
	فصل ششم
۲۶۹	اخذ پروانه پزشکی یا تصدیق‌نامه
	فصل هفتم
۳۲۵	از دارالفنون تا دانشگاه تهران
	فصل هشتم
۴۰۳	تأسیس دانشگاه تهران
	فصل نهم
۴۱۹	تغییرات بنیادی در آموزش پزشکی
	فصل دهم
۵۱۵	دانشکده داروسازی
	فصل یازدهم
۵۴۵	دانشکده دندان‌پزشکی

فصل دوازدهم

آموزشگاه‌های عالی بهداشتی شهرستان‌ها ۵۷۷

فصل سیزدهم

آموزش مامائی ۶۰۳

فصل چهاردهم

گفتاری در آموزش پرستاری ۶۱۷

فصل پانزدهم

کوی دانشگاه ۶۳۷

گفتار پایانی ۱۱۸۶

فهرست اعلام ۱۱۸۸

نگاهی اجمالی به رشته‌های مختلف علمی و از جمله پزشکی در ایران زمین به خوبی نشان می‌دهد که علوم و به‌ویژه طب سابقه‌ی بس دیرینه و عمیق و در عین حال وسیع در این سرزمین دارد تا آن‌جا که به عقیده‌ی برخی از محققان مزیت ایرانیان که بدان شهرت یافته بودند در طب و نجوم بوده است. به همین جهت تنظیم تاریخ پزشکی ایران از دوران اساطیری تا زمان حاضر در حقیقت صورت یک دایره‌المعارف بسیار بزرگ را به خود می‌گیرد که این امر بدون شک از عهده‌ی یک‌نفر هر چند صاحب‌نظر و با اطلاع باشد ساخته نیست.

در اثبات ادعایم کافی است به کوشش‌های پژوهشگرانه و ارزشمند استاد احمد منزوی اشاره کنم. خوانندگان اطلاع دارند که این پژوهشگر پرمایه‌ی فرهنگ ایران تمامی کتب خطی دانشمندان و مشاهیر گذشته‌ی ایران را که مشتمل بر چندین جلد می‌شود فهرست‌نگاری و جمع‌آوری نموده‌اند که یکی از این مجلات اختصاص به کتب پزشکی دارد؛ در این جلد نام صدها کتاب برجسته‌ی پزشکی را می‌توان دید که به‌وسیله‌ی دانشمندان و مشاهیر علم تألیف و تدوین یافته است. بررسی کتب و مشاهیری که از آن‌ها نام برده شده است، یقیناً دایره‌المعارف بزرگی خواهد شد. در ارتباط با تاریخ پزشکی ایران باید از شادروان استاد دکتر محمود نجم‌آبادی مورخ نام‌آور تاریخ پزشکی یاد کنم، وی نیز در آثار گران‌سنگ خود بسیاری از نامداران و حکیمان و برجستگان گذشته‌ی علم طب و طبابت و آثار و تألیفاتشان را در مقالات و کتاب‌هایشان و از جمله در کتاب پرارزش تاریخ طب در ایران معرفی کرده‌اند و باید اعتراف کنم که بسیاری از نوشته‌های این نوشتار برگرفته از تحقیقات و تألیفات این محقق والامقام است.

هم‌چنین باید انصاف داد که پژوهشگر شایسته و فرزانه آقای محسن روستایی با نوشتن دو جلد کتاب تاریخ طب و طبابت در ایران حقیقتاً جنگ بسیار پرارزشی از اسناد و زندگینامه‌ی پزشکان مشهور از عهد قاجار تا پایان عصر رضاشاه تهیه و تألیف کرده‌اند که از جمله کتاب بسیار ارزشمند برای کسانی است که خواسته باشند در تاریخ طب و طبابت این دوران پژوهش نمایند. بعضی مؤلفان و محققان دیگر هم‌چون دکتر شروین، دکتر اذکایی، زنده‌یاد دکتر علی فروحی، دکتر سیدحسین رضوی برقی و بالاخره دکتر هاشمیان تاریخ برخی از سده‌های طب و طبابت ایران را نگاشته‌اند که به‌خصوص دو پژوهشگر اخیر یعنی آقایان دکتر رضوی برقی و دکتر هاشمیان کارهایشان ارزشمند و بسیار مفید است.

هم‌چنان‌که نوشتم همه‌ی آثار ذکر شده و هم‌چنین بسیاری از مقالات و آثار دیگری که در این اثر از آن‌ها استفاده شده و یا آثار دیگری که نتوانسته‌ام بدان‌ها دسترسی پیدا کنم هر کدام از جهت خاصی و از دیدگاهی به موضوع تاریخ پزشکی نگریسته‌اند، اما آن‌چه که در این کتاب و این نوشتار مورد نظر نویسنده است سیر و تطور آموزش پزشکی از کهن‌ترین دوران‌ها تا زمان حاضر، به‌ویژه چگونگی آموزش و انتقال این علم و محتوای آن از نسل گذشته به نسل بعد و نحوه‌ی انتقال میراث علمی از نسلی به نسل دیگر است. به همین جهت هر موضوعی که در ارتباط با آموزش پزشکی در هر زمان و در هر جای ایران بوده است از جمله نحوه‌ی تدریس، محل تدریس، ارتباط معلم و متعلم و بالاخره در سال‌های اخیر دستور

العمل‌ها و تصویب‌نامه‌ها و اساسنامه‌ها و برنامه‌های آموزشی را نوشته‌ام تا خواننده بیش‌تر و بهتر نه تنها با مطالب پزشکی هر عصر و هر زمان از تاریخ آشنایی و اشراف پیدا کند و آگاهی کامل به‌دست آورد، بلکه حتی از نحوه‌ی درس دادن و رفتار و ارتباط معلم و متعلم اطلاعاتی کسب کند.

با آن‌که برای انجام چنین منظوری سال‌ها تلاش و کوشش کرده‌ام و هر نکته و هر مطلبی را که در هر کتاب یا نوشته‌ای سراغ داشتم و یا جستم از آن استفاده کرده‌ام، معهذا یقین دارم به‌طور کامل به هدفی که مورد نظرم بوده، نرسیده‌ام و کم و کاستی‌هایی وجود دارد که امیدوارم محققان و صاحب‌نظران با رفع نقایص و تکمیل مطالب، مسأله‌ی آموزش پزشکی کشورمان را به‌صورت کامل و جامع به علاقه‌مندان ارائه دهند.

لازم می‌دانم درباره‌ی چند نکته دیگر توضیحاتی بدهم:

نکته‌ی اول این است که شاید برخی از خوانندگان بر نویسنده خرده بگیرند که چرا این‌همه آیین‌نامه و مصوبه و یا ریزبرنامه‌ی آموزش را به‌خصوص در طی سال‌های اخیر نقل کرده‌ام. قبلاً نوشتم که قصدم از نوشتن این کتاب آشنایی آیندگان به تمام جزئیات آموزش پزشکی است و نه بیان مسائل کلی و یقین دارم وقتی می‌توان به جزئیات آموزش آگاهی پیدا کرد که نه تنها موضوعات و مطالب و محتوای دروس معلوم باشد، بلکه نحوه‌ی اجرای تدریس هر یک از موضوعات و ساعاتی که اختصاص به هر یک از موضوعات داده می‌شود و دستورالعمل‌هایی که برای اجرای آن‌ها صادر شده و بالاخره فضای آموزشی و نحوه‌ی ارزیابی آموزش در هر دوره مشخص گردد تا خواننده بهتر و با شفافیت کامل حال و هوای آموزش و ارزشی که به هر یک از موضوعات در زمان‌های مختلف داده می‌شد آگاهی کامل پیدا کند.

نکته‌ی دیگر که شاید مورد سؤال باشد، به‌خصوص در آموزش سال‌های اخیر، توجهی است که بیش‌تر و تقریباً تماماً به تاریخ آموزش پزشکی در تهران و به‌ویژه دانشکده‌ی پزشکی تهران شده است. در این‌باره همان‌طوری که در سخن پایانی نوشته‌ام باید بگویم اولاً تا قبل از ایجاد مراکز آموزش پزشکی در شهرستان‌ها آموزش پزشکی نوین در ایران منحصر به دانشکده‌ی پزشکی تهران بود، ثانیاً آموزشگاه‌هایی که در بعضی از شهرستان‌ها تأسیس گردید با آن‌که تحت عنوان شعبه‌ی دانشگاه تهران شناخته می‌شدند و به‌عبارت دیگر شعبه‌ای از دانشکده‌ی پزشکی تهران محسوب می‌گردیدند معهذا فصلی به آموزشگاه‌های شهرستان‌ها اختصاص داده شد و به تفصیل فعالیت‌های آموزشی آن‌ها نوشته شد. بدون شک بررسی و مطالعه‌ی آموزش پزشکی در ایران پس از تأسیس دانشکده‌های پزشکی و سازمان‌های دیگر آموزش پزشکی در شهرستان‌ها می‌باید در کتاب دیگری در تکمیل این اثر نوشته شود.

بالاخره این نکته‌ی آخر را هم باید بنویسم از آن‌جا که پس از انقلاب اسلامی تغییرات اساسی و بنیادی در تمام شؤون اجتماعی و فرهنگی و به‌خصوص آموزش دانشگاهی کشورمان به عمل آمد و انقلاب فرهنگی بزرگی رخ داد نوشتن تاریخ علمی و از جمله تاریخ آموزش پزشکی این دوران احتیاج به کوشش و مجاهدت جمعی و گروهی صاحب‌نظران و آگاهان دارد تا آن‌چنان‌که شایسته‌ی این دوران است تاریخ آموزش دانشگاهی ما ثبت و ضبط و نگاشته شده و در اختیار آیندگان گذاشته شود.

در تهیه و تنظیم و نوشتن این کتاب از کمک‌های فکری و راهنمایی‌های ارزشمند دوست و همکار فرزانه و شایسته‌ام جناب آقای دکتر پارساپور مدیریت محترم موزه‌ی ملی تاریخ علوم پزشکی ایران بسیار استفاده کرده‌ام و در مشکلاتی که پیش می‌آمد صمیمانه یاریم می‌نمودند، به همین جهت لازم می‌دانم از محبت‌ها و الطاف ایشان سپاسگزار باشم.

عزیز شایسته و هنرشناس و نویسنده‌ی آثار هنری آقای بهزاد رحیمیان با هدیه‌ی مجله‌ی دانش کمکی ارزشمند در تکمیل مطالب مربوط به دارالفنون و به‌خصوص دارالفنون تبریز نمودند، به‌جاست از این فرزانه‌ی برومند سپاسگزار باشم.

آقای کیهان که در تهیه و تنظیم تصاویر در کمال سلیقه و در عین صفا کمک کرده‌اند و خانم نوری که در تایپ مطالب که در نهایت سرعت و حسن خلق کار را انجام داده‌اند و بالاخره خانم میوانه مسؤول کتابخانه‌ی موزه که در تهیه‌ی مآخذ یاریم کرده‌اند و خانم رستم‌آبادی که در حفظ و نگهداری مطالب در کمال دلسوزی این وظیفه را انجام می‌دادند، حق این است که از یکایک این عزیزان سپاسگزار باشم.

دور از انصاف است که کوشش‌ها و تلاش‌های عزیزان چاپخانه را که صرفنظر از چاپ نفیس صفحه‌آرایی زیبایی که به کتاب داده‌اند مورد سپاسگزاری واقع نشود.

دکتر شمس شریعت تربقان

www.ketab.ir